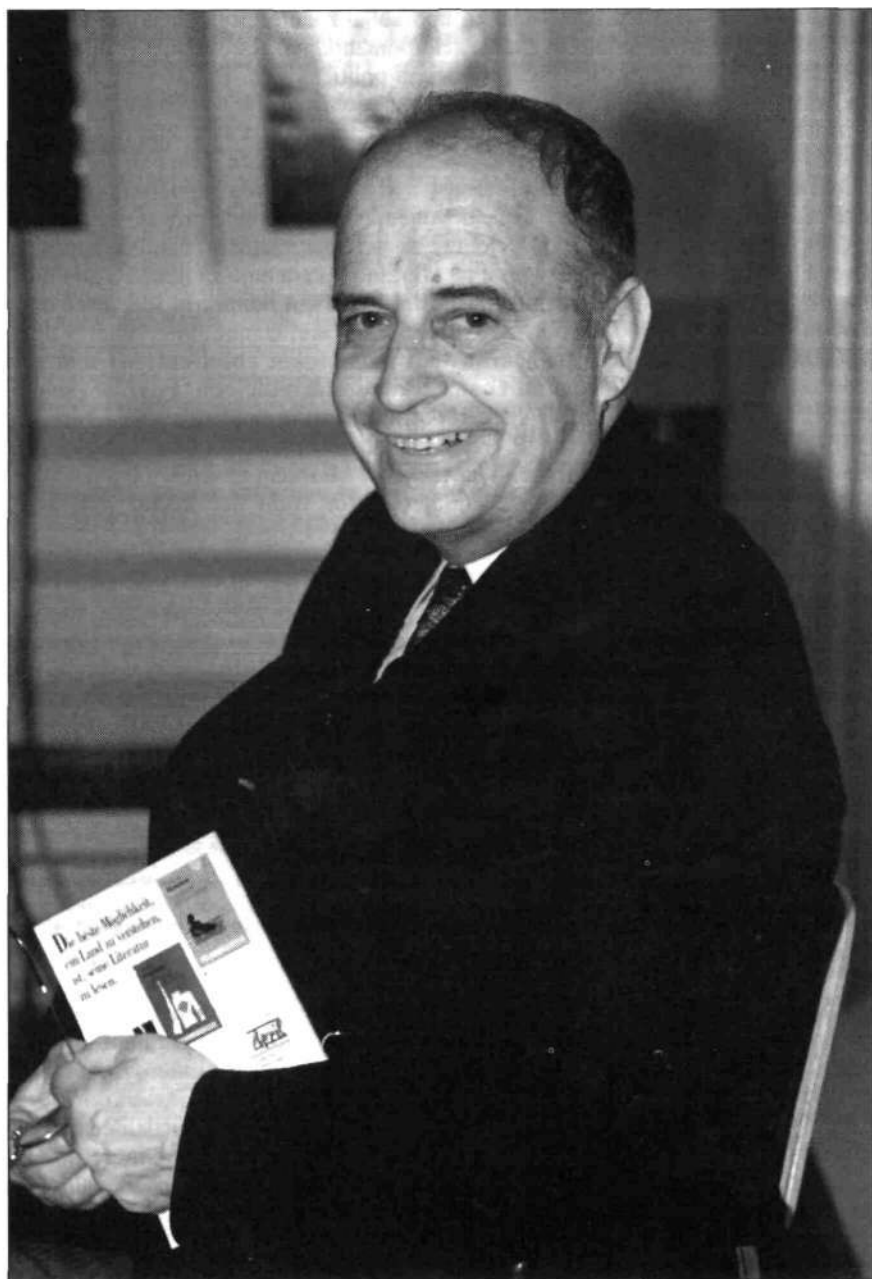

I N T E R V J U

ŽARKO PETAN

Literarni leksikon med številnimi vašimi dejavnostmi navaja en sam poklic: režiser. Ta oznaka je najbrž potrebna pojasnila: je bilo delo režiserja v slovenskih gledališčih v resnici vaša temeljna preokupacija?

Najprej sem diplomiral na ljubljanski ekonomski fakulteti, ampak niti enega dne nisem delal v poklicu, kjer bi lahko uporabljal znanje, pridobljeno na tej visoki šoli. Res pa je tudi, da je bilo to znanje zelo pomanjkljivo. Ekonomija je bila takrat, v štiridesetih letih, ko sem se vpisal, predvsem politična šola. Brž ko sem absolviral, sem se hotel zaposliti. Po privatni zvezi sem dobil službo v takratni conii B, v izvoznem podjetju Splošna d.d. Koper. Ker to ozemlje takrat še ni bilo del Slovenije oziroma Jugoslavije, sem potreboval za zaposlitev v Kopru posebno dovoljenje, nekakšno stalno vizo, izdano od predsedstva vlade ali morda republike, ne spominjam se več naslova ustanove. Tega dovoljenja nisem dobil, prošnjo so mi brez navedbe razloga zavrnil. In tako je ta, za tedanje razmere ugodna zaposlitev splavala po vodi. Čez čas sem se vpisal na takratno Akademijo za igralsko umetnost, oddelek za režijo. Vzporedno sem priložnostno delal kot honorarni sodelavec dnevnikov in časopisov, pisal sem filmske kritike, reportaže, članke, intervjuje. S honorarji sem se preživljal med študijem in tudi pozneje kot absolvent, saj sem prvo redno zaposlitev dobil v ljubljanski Drami šele v šestdesetih letih. Pred tem sem bil kar poltretje leto pri vojakih (JLA), leto dni v kasarni in poldrugo leto v vojaškem zaporu. Od leta 1955 pa do leta 1994 sem z majhnimi presledki delal kot gledališki režiser, enaindvajset let sem bil redno nastavljen v Mestnem gledališču ljubljanskem. Zadnji dve leti in pol sem kot generalni direktor vodil nacionalno radijsko in televizijsko hišo.

V svojem življenju sem res počel marsikaj, med drugim sem zelo veliko pisal aforizme, humoreske, satire, pesmi, radijske, gledališke in televizijske igre, romane, režiral sem dokumentarne filme, radijske igre, bil sem tudi režiser prve slovenske televizijske nanizanke, ampak največ sem delal v teatru. Režiral sem v skoraj vseh slovenskih gledališčih, številnih jugoslovanskih ter v nekaterih tujih, na Dunaju, v Trstu, Krakovu, Zürichu. Radijske igre sem režiral v Hamburgu, Saarbrücknu, Eisenstadtu, Dunaju; sodeloval sem kot asistent režiserja pri nekaterih filmskih koprodukcijah... Ampak če me vprašajo, kaj sem po poklicu, odgovorim: gledališki režiser. V štiridesetih letih sem režiral 114 predstav. V času, ko sem bil generalni direktor RTV, nisem režiral, ni bilo časa; zdaj komaj čakam, da se bom spet vrnil v teater.

Režirali ste torej tudi v tujini: Je mogoče potegniti kakšne paralele med našimi gledališči in gledališči na tujem?

Na Dunaju na primer sem režiral šestkrat, v treh različnih teatrir, enkrat tudi v znamenitem Theater an der Wien. Težko je potegniti paralele med tujimi in našimi gledališči. Pogoji za delo so zelo različni. Naj navedem nekaj primerov. Avstrijska gledališča – to ne velja za komercialne teatre – tako kot naša financirajo država in mesta. Ne more pa se zgoditi, da bi takšno subvencionirano gledališče zašlo v finančne težave ali celo propadlo, ker finančni direktor ne sme in ne more porabiti več denarja, kot ga ima na voljo. Način dela v avstrijskih in sploh tujih gledališčih se v mnogočem razlikuje od naše prakse. Število vaj je manjše, delo je bolje organizirano, odgovornost vseh, od odrskega delavca do ravnatelja, je večja. Pa tudi konkurenca je na vseh teatrskih področjih veliko večja.

Marsikdo meni, da imamo v Sloveniji celo preveč ali vsaj veliko gledališč. Moje vprašanje: Jih imamo dovolj, da so ali da bi lahko bila drugo drugemu spodbuda...? Da so že s samim svojim obstojem in delovanjem v tekmovalnem razmerju med seboj?... V čem so razlike ali vsaj razpoznavne značilnosti med »nacionalnim« (SNG) in drugimi gledališči?

Pri nas razlike med posameznimi teatri niso velike, morda bi kazalo izpostaviti dve izjemi: Mladinsko gledališče v Ljubljani in SNG Maribor v času, ko ga je vodil Pandur. Primer mariborskega gledališča v bližnji preteklosti je zelo značilen. Pri tem nimam v mislih estetske in umetniške ocene njegovih predstav, ampak samo slogovno usmeritev tega teatra, ki taka, kot je bila, ne more biti program edine gledališke ustanove po velikosti v drugem slovenskem mestu. Vzporedno s Pandurjevim gledališčem bi moral delovati še en teater s standardnim repertoarjem, v katerem bi se lahko predvsem mladi gledalci načrtno seznanjali z domačo in tujo dramsko literaturo, seveda ne v zaprašenih, ampak v modernih interpretacijah, ki pa ne bi smele biti ekstremne. Splošno je znano, da Slovenija še nima nacionalnega kulturnega programa; če bi ga imela, bi morali njegovi sestavljalci vzpostaviti nekakšno prioriteto listo in pa kriterije za podelitev subvencij. Če bi ugledni arbitri menili, da je prav, da Slovenija občasno ali celo stalno financira Pandurjev teater podob, da takšno gledališče potrebujemo za promocijo Slovenije v tujini, naj se mu zagotovijo ustrezno velika sredstva (takšen teater je zelo drag). Dokler bo naša kulturna politika bolj ali manj naključni seštevek improvizacij, denarna sredstva pa se delijo brez pravih kriterijev in brez kontrole, saj niti ne vemo, kako so bile subvencije v preteklem obdobju porabljene, ne bomo prišli v kulturi na zeleno vejo.

Ste se, če zdaj pomislite na vso svojo kariero režiserja, bolje počutili kot poklicni režiser v gledališču s trdno repertoarno politiko ali kot režiser-avtor predstave, kot novodobni absolutist v gledališču, ki so mu avtor in igralci predvsem »material« za predstavo?

Tako kot ste zastavili vprašanje, moram odgovoriti nanj, da sem se bolje počutil kot režiser v gledališču s trdno repertoarno politiko, ob pogoju, da sem imel določen vpliv na repertoar. Z drugimi besedami, da sem si lahko v okviru določenega repertoarja sam izbiral besedila. K temu velja še nekaj dodati: vsak režiser je bolj ali manj absolutist; iz dramskega besedila, do katerega čuti naklonjenost, mora s pomočjo igralcev in drugih sodelavcev ustvariti predstavo, pri tem pa ne sme zlorabiti literarne predloge. Njegov absolutizem ne sme biti aprioren, vsak režiser si mora pridobiti avtoriteto sam, s svojim znanjem, s svojim delom, angažmajem, inovativnostjo in ne nazadnje s svojo umetniško in civilno poštenostjo. Velikokrat sem režiral v tujini, tam so me na začetku vedno sprejeli rezervirano, s skepso. Ker sem delal v tujem jeziku, ki ga nisem povsem obvladal, je bil moj položaj še težji. Igralce sem moral prepričati, da o delu, ki ga pripravljamo, vem najmanj toliko kot oni. Vrhu tega pa sem jim moral ponuditi sveže ideje, zanimive režijske rešitve, skratka, pridobiti sem si moral njihovo zaupanje. To dokazovanje sem moral opraviti v zelo kratkem času. Pri delu v teatru je pomemben prvi vtis. Že prva bralna vaja odloča o usodi predstave in usodi gosta-režiserja.

Danes v primerjavi z vašimi začetki, je, če se smem tako izraziti, kar precej režiserjev v obtoku, zlasti mladih in malo manj mladih. Kako si razlagate ta

fenomen? Je delo gledališkega režiserja pri nas eksistenčno zanimiv posel ali najkrajša in najbolj svobodna pot do umetniške in osebnostne afirmacije?

Najprej bom govoril o lastni izkušnji. V času, ko sem se odločal za ta poklic, v petdesetih letih, je bilo vse drugače kot dandanes. Moji odločitvi za teater (najprej sem se mislil posvetiti filmu, ampak me niso sprejeli na beograjsko filmsko šolo, na praško pa nisem mogel, ker mi niso dali potnega lista), so v veliki meri botrovale takratne represivne razmere pri nas. Povedal sem že, kako so me onemogočili že pri prvem poskusu, da bi se zaposlil kot ekonomist v Kopru. Tedaj sem spoznal, da kot ekonomist ne bom nikamor prišel. Domneval sem (pozneje se je izkazalo, da sem imel prav), da je umetniški poklic manj vezan na ideologijo in politiko, čeprav sem pozneje tudi kot režiser ali pisatelj nemalokrat naletel na ovire, ki so mi jih nastavili tako imenovani inženirji duš. Danes pa se morda nekateri zato odločajo za umetniške poklice, ker so dognali, da je prav na Slovenskem najlažje postati svetovno priznan. Gre za tipično provincialno miselnost, za zaplotništvo.

Lahko naštejete, za časa svojega delovanja v gledališču, nekaj najizrazitejših režiserjev, ki so po vaši oceni največ prispevali k razvoju in kvaliteti slovenskega gledališča?

Zastavili ste mi zelo težko vprašanje, spravili ste me z njim v hudo zadrego. Ne bojim se zamer, ampak na vaše vprašanje lahko odgovorim samo na osnovi osebnih izkušenj, na osnovi predstav, ki sem jih videl. Svojo poklicno pot režiserja sem pravzaprav začel kot asistent Bojana Stupice pri dveh njegovih predstavah v Drami, in sicer pri Jajcu ter Romulu velikem. Takrat je Stupica stalno delal v Beogradu, v Sloveniji je gostoval poredkoma. Mislim tudi, da je ustvaril svoje najboljše predstave v času med vojnama (te predstave poznam samo iz sekundarnih virov). Na vajah, ob delu z igralci, je bil Stupica izjemen. Znal je iz igralcev izvabiti več kot drugi režiserji, vsaj tisti, ki sem jih poznal. Od njega sem se največ naučil o delu z igralci, čeprav se ga ni dalo posnemati. Znal se je imenitno prilagoditi, ves čas je improviziral, ni »foršpilal«, ustvarjal je ozračje, zabaval je ves ansambel, se razjezil, kričal, ampak vse, kar je počel, je bilo usmerjeno v en sam cilj: približati igralcu lik, ki ga je igral, pokazati mu možnosti, skrite med vrsticami besedila. Omeniti moram še dva starejša vrstnika, Franceta Jamnika in Jožeta Babiča. Jamnik je danes skoraj pozabljen, v petdesetih in šestdesetih letih pa je bil evropski režiser, zelo razgledan, poznavalec literature, glasbe, likovnih umetnosti. Delal je v tujini, v Londonu, Berlinu, Beogradu. To je bil čas, ko je delal čez mejo samo naš beograjski rojak Stupica.

Babič je bil drugačen. Njegova izobrazba je bila pomanjkljiva, zato pa je imel za seboj ogromen režiserski opus, menda več kot 300 predstav. Bil je človek neizčrpne energije in prav take domišljije. Delež mojih vrstnikov in mlajših kolegov bodo (so ga že) ocenili poklicni teaterski kritiki. Trudil sem se delati drugačne predstave od njihovih, zavestno se nikoli nisem zgledoval pri njih.

Ali k temu lahko še kaj dodaste, recimo: kateri so vam (bili) s svojimi koncepti najbližji?

Ker sem veliko delal v tujini in tudi potoval, sem videl vrsto predstav uglednih tujih režiserjev, nekateri izmed njih so mi bili zelo blizu, vendar nikoli tako blizu, da

bi se z njimi poistovetil in jih posnemal. Če vam moram na hitro postreči z imeni, bi navedel znamenitega poljskega režiserja Konrada Swinarskega, ki sem ga osebno spoznal v Zürichu, kjer sva delala v istem času v dveh različnih teatrah. V svojih predstavah je znal obdržati ravnovesje med besedilom in svojo razkošno domišljijo. Vsaka njegova uprizoritev je bila gledališki dogodek. Tudi drugi poljski velikan Wajda je naredil name močan vtis, bil je prav tako izjemen teaterski kot filmski režiser. Zame so bile njegove predstave morda preveč izpiljene, preveč natančne, vnaprej preračunane na učinek. Z velikim veseljem sem režiral Wajdovo adaptacijo romana *Zločin in kazen* na odru ljubljanske Drame.

In vendar: čeprav je režija vaš poklic, ste vsaj toliko časa in pozornosti posvetili literaturi. Začeli ste kot humorist, s humoresko, s satiro...

Rekel bi, da je bil zame preskok iz novinarstva v literaturo nekaj samoumevnega. Pisanje humoresk in satir je zelo blizu novinarskim žanrom, na primer komentarju ali feljtonu. Razen tega so bile moje humoreske in zlasti satire skoraj vedno vezane na aktualno problematiko. Rekel bi, da se sploh nisem zavedal, da sem zajadral v literaturo. Satire sem pisal, kot bi pisal reportaže ali intervjuje. Očitno pa je šlo za mojo naklonjenost do humorja in satire, obema zvrstema sem ostal zvest do danes. Še vedno pišem zgodbe, ki obsegajo dve do tri tipkane strani, in aforizme, ki niso daljši od novinarske novičke. Pa še nekaj bi rad povedal: zavestno raje objavljam v dnevnikih in tednikih kot v književnih časopisih; pri pisanju si prizadevam, da bi bile moje zgodbe berljive, primerne za čim širši krog bralcev.

Skoraj hkrati s tako imenovanim pisanjem za otroke: ... Je v tem dopolnjevanje ali kontrastiranje: satira je jedkost, tudi strup, zavit v celofan, kot pravimo, v literaturi za otroke pa je vendarle prevladujoča neka blagost, morda celo nekaj vzgojnega kažipota...

Z mislijo o kontrastiranju ste zadeli žebljico na glavico. Res se včasih, na srečo poredkoma, naveličam ali mentalno utrudim pri pisanju satir, tedaj se zavestno spravim k pisanju pravljic. Naj razodenem še eno spodbudo svojemu dovolj konstantnemu posvečanju književnosti za otroke: moja prva knjiga, namenjena otrokom, je imela naslov *Pravljice za Jasmin*. Posvetil sem jo hčerki Jasmin, čez leta sem napisal še tri knjige, pri katerih sta bila nekakšna pobudnika, če ne celo soavtorja, moja vnuka Jaka in Grega, Jasminina dvojčka. Vmes so nastale še druge knjige za otroke in seveda tudi številne radijske igre, ki pa niso bile spočete v družinskem krogu. Medtem sem se že toliko ukvarjal s pisanjem za otroke, da mi je prišlo v navado takole vsako leto napisati vsaj eno radijsko igro ali knjigo za otroke. Trenutno sem v ustvarjalni krizi. Jasmin je že zdavnaj odrasla, moja vnuka se ne navdušujeta več za pravljice. Še ne vem, kaj bom storil: ali bom počakal na pravnuke ali pa bom začel pisati zgodbe za odrasčajočo mladino. Tudi o tem sem že premišljeval, da bi pisal pravljice za starce.

Svoj literarni vrh, sodeč po kritiki in odmevnosti, pa ste prav gotovo dosegli z aforizmi. To vašo dejavnost spremljam že od samega začetka in upam si trditi, da ste med Slovenci prav vi priborili aforizmom ustrezno mesto v »pravi« literaturi, jih prenesli iz sfere neobvezne duhovitosti v novo literarno zvrst, ki je ne samo popularna, ampak se, kot kaže, tudi od vseh najbolj prilaga sodobnemu človeku, ki se zelo rad odloča za selekcijo, včasih celo samo še sentenčne oznake, simbole... Prav v

tem smislu bodo aforizmi najbrž ostali tipična oblika literature našega časa in civilizacije...

Hvala lepa za pohvalo in za lepo misel o prihodnosti aforizma kot o tipični literaturi našega časa in civilizacije... Povedati pa moram, da je aforizem že zelo stara književna vrsta, poznali so jo že v antiki, pozneje so jo oživel in ji dali filozofsko vsebino francoski moralisti, aforizme so pisali Goethe, Novalis, Schopenhauer, Schnitzler, Karl Kraus, če omenim samo nekatere klasike. O sodobnikih bom govoril pozneje. Kot ptič feniks pa je aforizem doživel svojevrstno renesanso v socializmu, modrost in filozofija sta se umaknili kritični udarnosti. Odmevne satirične in sarkastične aforizme so pisali Čehi, Poljaki, Rusi oziroma Sovjeti. Najboljši od vseh pa je bil zagotovo znameniti S. J. Lec, njegove Nepočesane misli so nemara naredile več za detronizacijo socializma in komunizma, za njuno moralno kompromitacijo, kot vsi romanopisci, družbeni reformatorji in politiki skupaj.

Pri nas so v zadnjem času aforizmi prav tako priljubljeni, kot so bile nekdaj lirične pesmi. Vedeti pa je treba, da je pisanje aforizmov prav tako težka robota kot pisanje verzov ali goste proze. Nekateri zmotno menijo, da se da kar mimogrede napisati vrstico ali dve dolg aforizem. Iz lastnih izkušenj lahko povem, da bi velikokrat laže napisal aforizem v desetih vrsticah kot v eni.

Glede statusa aforizma v naši literaturi pa je za zdaj tako, da velja ta vrsta za manjvredno, nekaj, kar nastaja mimogrede, kot mašilo ali nebodigatreba.

Ne razumite tega, kar bom zdaj povedal, kot samohvalo, rad bi samo konkretno ovrednotil aforizem v nemški literaturi. V enciklopediji Brockhaus so pod geslom »Aforizem« navedeni številni tuji in nemški avtorji aforizmov. Nekateri sem omenil že poprej, tudi med sodobniki jih je kar nekaj, ki jih ta resna publikacija upošteva. Med tuji so med Picabia K. Gibrana, E. M. Ciorana in nobelovca Canettija uvrstili, kot edinega iz bivše Jugoslavije, tudi mene.

Lani sem prejel prestižno nagrado bolgarske Hiše za humor in satiro iz Gabrova za svojo zbirko aforizmov v nemškem prevodu Svet v enem stavku. To nagrado podeljujejo bienalno, pred menoj so jo prejeli znameniti ruski filmski režiser in pisatelj Sergej Mikhalkov, Italijan Luigi Malerba, Američan Kurt Vonnegut, švicarski dramatik Friedrich Dürrenmatt, Poljak Slavomir Mrožek, če naštejemo le najbolj znane, vseh nagrajencev je do lani deset.

O aforizmih bi lahko govoril še in še, gre pač za mojo ožjo specializacijo. Tudi moja petintridesetletna bera je temu primerna, okoli 5000 aforizmov. Še na nekaj bi rad opozoril, ljudje največkrat ne razlikujejo citata od aforizma. Oscar Wilde ali G. B. Shaw veljata za imenitna aforista, čeprav so skoraj vsi njihovi aforizmi pravzaprav citati iz njihovih daljših del, predvsem dram oziroma komedij. Pri nas še vedno nimamo prave svetovne antologije aforizmov, pred leti sem izdal knjižico Ta pametne, izbor jugoslovanskih aforizmov. (Zlasti med Srbi je nekaj imenitnih aforistov, Brana Crnčević, Dušan Radović, Vitezović). Miha Likar je izdal zelo obsežno zbirko, Enciklopedija citatov, njena pomanjkljivost je prav v tem, da ne loči citatov od aforizmov; očitno se zgleduje po ameriških antologijah, ki so podobno sestavljene. V Nemčiji so v zadnjem času tiskali specializirane antologije aforizmov, tako sta izšli zbirki domislic za pravnike in za ekonomiste in podjetnike.

Naj končam, sicer se bo ta najin pogovor prelevil v monolog o aforizmih. Včasih sem bil jezen, ker so me ljudje poznali samo po aforizmih, čeprav sem napisal okoli šestdeset radijskih iger, štirideset knjig, dvajset teaterskih besedil in TV iger, zdaj pa sem kar zadovoljen, saj aforizem dobiva pri nas večjo veljavo.

Vsiljuje se mi asociacija: zelo pogosto se pred tretjim dnevnikom naše nacionalne televizije pojavi kak vaš aforizem, da se moram spomniti na vaše direktorovanje na RTV, ki je bilo precej dramatično. Kaj vam je prinesla ta izkušnja generalnega direktorja najvplivnejše ustanove v državi?

Vse, kar sem doživel, na primer celo moj osemnajstmesečni vojaški zapor, sem pozneje uvrstil med pozitivne izkušnje, tako sem o bivanju v vojaški ječi napisal tri knjige in vrsto aforizmov. Približno tako, iz časovne distance, ocenjujem zdaj svojo izkušnjo na RTV. Te nelahke naloge sem se lotil resno in zavzeto, z ambicijo, da bi kaj spremenil, ker poprej, v socializmu, ne kot režiser ne kot pisatelj nisem imel velikega vpliva na našo družbo. Žal mi razmere niso bile naklonjene, najprej so me že po šestih mesecih odstavili, ustavno in vrhovno sodišče sta me vrnila na položaj generalnega direktorja, potem se mi je stolček ves čas majal, dokler me poldrugo leto pred iztekom mandata niso nasilno upokojili. Kljub temu nisem zagrenjen, spoznal sem nove ljudi, o nekaterih, ki sem jih že prej poznal, sem si ustvaril drugačno mnenje, z nekaterimi sodelavci sem se imenitno ujel, nekaj smo tudi postorili, ostaja pa grenak občutek, da naši ljudje niso še zreli za demokracijo. Kaže, da se bo čas tranzicije potegnil daleč v enaindvajseto stoletje.

Tako kot sem že v začetku našega socializma ugotovil s trpkostjo, da kot človek brez ustrezne politične karakteristike nisem primeren za nekatere službe in položaje, zdaj na začetku tranzicije vem, da se na tem področju ni veliko spremenilo. V socializmu sem bil drugačen, zato sem imel težave. Zdaj sem še vedno drugačen, se pravi tak, kot sem bil ves čas, in imam spet težave. Drugačnost nima v Sloveniji domovinske pravice.

Zadnjič so kot dogodek kazali visokogorsko kmetijo, ki je šele zdaj dobila elektriko: kot višek sreče je gospodinja ob tem ugotovila: »Zdaj bom lahko gledala televizijo.« Ali je mogoče televizijo voditi in njene programe oblikovati tako, da bi bili z njo vsi zadovoljni? Zdi se mi, da je to velika iluzija, kot bi pričakovali, da mora biti ena vrsta hrane vsem všeč...

Televizija je nedvomno najmočnejši medij. Njeno moč je mogoče tudi zlorabljati. Neki znani slovenski komunikolog je napisal, da imajo zdaj v medijih največjo moč direktorji in uredniki. To seveda ni res. Kot generalni direktor RTV nisem imel skoraj nobenega vpliva na program, že zavoljo zapletenih postopkov ne. Največ neposrednega vpliva imajo na program novinarji, zato sem jim ven in ven ponavljal, da si morajo sami s svojim delom zagotoviti verodostojnost. Ljudi ne moreš dolgo vleči za nos, zlasti vseh ljudi ne. Ne vem, če sem jih prepričal, morda so se nekateri ob mojem nenehnem pridiganju vsaj zamislili.

Težava s televizijo in tudi z radiom je v tem, da je ta organizem neobvladljiv, tak pa je zato, ker RTV ne more biti drugačna, kot je država, kot so državljani. Velika večina jih nima delovnih navad, skoraj vsi gledajo predvsem na lastne koristi. Z drugimi besedami: najprej bi morali opraviti vsestransko prenovo v okviru RTV, ki bi se potem, očiščena in moralno trdna, polotila spreminjanja mišljenja gledalcev in poslušalcev. Skoraj nemogoča naloga, a ne?

V času svojega direktorovanja ste doživeli nastanek in razmah komercialne televizije. Kaj to pomeni? Premoremo dovolj ustvarjalnih moči in, nenazadnje, tudi sredstev, saj sé prav TV utaplja v izgubah. Kako ste vi sami, najbrž nemočno, gledali to nezadržno drsenje v rdeče številke?

Da bi kolikor toliko zadovoljivo odgovoril na vaše vprašanje, bi potreboval kar celo knjigo. Problem izgube na televiziji oziroma na RTV je skupek več faktorjev. Nekaj jih bom omenil. Drži, da je na RTV zaposlenih preveč ljudi, drži pa tudi, da ima zavod takšno kolektivno pogodbo, da odpuščanje tehnološkega viška ljudi veliko stane. Odpravnine so visoke, za vsako leto službe po ena mesečna plača. Težave so tudi zavoljo konkurence komercialnih TV. Slovencev je v primerjavi z drugimi evropskimi narodi zelo malo, zato je tudi naročnina, glavni dohodek RTV, relativno majhna, tako smo si morali pomagati z reklamami, in na tem področju se je tekmovanje zaostri. Res je tudi, da naše komercialne TV zvečine niso samo komercialne, za vsako izmed treh velikih komercialnih televizij stoji politična opcija. Prav tako je res, da je velika večina tudi drugih slovenskih medijev pod vplivom določene politične usmeritve. V takem položaju je za RTV skrajno težko ohraniti neodvisnost v poročanju in avtonomijo. To so le nekateri problemi, ki ne tarejo samo RTV, temveč tudi našo državo...

Je TV kot mastodonska ustanova (podjetje?) nekaj, kar se razvija in deluje po notranji logiki, precej neodvisno od prizadevanj ljudi v njej in pričakovanj občinstva, ali pa je TV, kot pravite, nekakšna nepredvidljiva rezultanta zunanjih političnih silnic?

Naša družba je razklana približno na pol, to se je videlo pri zadnjih volitvah. Država je še večji mastodont kot TV, v obeh megaorganizacijah delujejo podobne silnice. Poleg tistih, ki ste jih našli (pričakovanja občinstva, politični vplivi), tudi osebni interesi, ki so izjemno močni. Naj kot primer navedem samo mojo nasilno upokojitev. Če sem prvič moral oditi z RTV zaradi političnih spletk, je pri moji dokončni odstranitvi odločujočo vlogo odigrala »španovija« privatnih interesov in politike...

Vsak politični poskus vplivanja na medije je nujno parcialen, prej negativen kot pozitiven, utegne pa biti prav ta, kolikor mogoče naravna rezultanta različnih, tudi nasprotujočih si vplivov še najbližje interesom in pričakovanjem celote. Kako vi gledate na to, če je mogoče izkustveno, ne le osebno nazorsko...

Ves čas, kar sem bil generalni direktor na RTV, sem se trudil biti čim bolj objektivni, nepristranski. Mislim, da me moja nazorska usmeritev pri tem ni ovirala, prepričan sem celo, da sem prav zavoljo svoje meščanske vzgoje vztrajal v tej svoji neopredeljeni drži. Praviloma sem vse pritožbe, prošnje, poskuse vplivanja na program kanaliziral ustreznim urednikom. Nikoli nisem posegel v njihove kompetence, razen v primerih, ko so me sami prosili za nasvet. V času mojega direktorovanja ni bil niti en novinar niti en uslužbenec odpuščen zavoljo političnih ali ideoloških razlogov... Zdaj pa k vašemu vprašanju. Tako kot v državi tudi na RTV nasprotujoči si vplivi seveda delujejo in se trudijo speljati ustanovo v svoje vode, velikokrat pride do nihanj, ladja se zdaj nagne na eno, zdaj na drugo stran... Ali ta cikcakasta pot ustreza interesom in pričakovanjem celote? Ne vem... V naši družbi obstajajo samo parcialni interesi in parcialna pričakovanja, vsak zase govori v imenu imaginarne celote. Kdo bo prevagal? Tisti, ki ima več moči, več denarja, je bolj zvit, je bolje organiziran...

Vas politika kot javni angažma posameznika zanima?

Politika me zanima samo kot literarna tema. Je zelo prisotna v mojih aforizmih in drugih spisih. Pred časom sem napisal aforizem, v katerem pravim, da se ne ukvarjam s politiko, da pa se politika ukvarja z menoj.

V časnikih vas omenjajo kot kandidata SLS za ministra za kulturo. Bi (boste) to mesto sprejeli?

Prebral sem v Delu, da sem kandidat za ministra za kulturo. Mislim, da je o tem še prezgodaj govoriti. Nisem član SLS, sem pa že vrsto let, nemara že od samega začetka, njihov simpatizer. Sociolog Žižek mi je večkrat očital, zadnjič na TV okrogli mizi po volitvah, da skrivam svojo pripadnost SLS. Tega prav nič ne skrivam, kot režiser in pisatelj nočem biti član nobene stranke, ker se vsak član pač mora podrediti statutu, napotilom, strankarski disciplini. Svoje simpatije do SLS pa sem že večkrat javno izpričal, sodeloval sem v njihovi predvolilni kampanji, bral sem aforizme na shodih, v Ljubljani, Mariboru in še kje.

Naj torej ponovim: moje simpatije so na strani SLS in pomladnih strank. Politična situacija pri nas trenutno še ni povsem jasna. Ko to pišem, še ne vem, kdo je mandatar, kdo bo dobil podporo parlamenta, kdaj bo sestavljena vlada in tako naprej. Same neznanke.

Vedno so me zanimali novi izzivi. Tudi kulturni problemi me zanimajo. S kulturno politiko nisem zadovoljen, marsikaj moramo spremeniti, sicer bomo zabredli v globoko krizo... Nekdo mora nekaj storiti.

Ali imamo danes, smo imeli v zadnjem času razpoznavno kulturno politiko?

O tem sem že govoril, naj povem še enkrat: nimamo ne kulturne politike ne kulturnega programa.

Pravzaprav je tudi evropska komisija ugotovila, da je v pravem pomenu besede nimamo, vsaj ne takšne, ki bi usmerjevalno vplivala na razvoj in razmere v naši kulturi...

Pogovarjal sem se s člani evropske komisije, tudi njihovo poročilo sem prebral. Skoraj v vseh postavkah se strinjam s poročilom. Na njihovem mestu bi bil še ostrejši.

Občutek imam, malodane empirično dokazljiv, da so naše nacionalne kulturne in umetniške ustanove (gledališča, Cankarjev dom, galerije in muzeji, RTV) tako močne, ministrstvo pa tako šibko, da kaj dosti najbrž ni mogoče storiti. Pa vendar: Kaj bi bila (bo) vaša prvenstvena skrb?

Vaša diagnoza o moči umetniških ustanov in šibkosti ministrstva je kar točna, se mi zdi. Težko mi je govoriti o načrtih, razloge sem že povedal. Počakajmo...

Pa zapustiva to področje bolj ali manj kredibilnih hipotez in vrniva se k literaturi, v kateri je vaše delo bolj preverljivo kot v gledališču ali celo v politiki: precej vas prevajajo, prav z aforizmi ste se uvrstili med evropska imena tega žanra. Ste zadovoljni z doseženim?

Že spet ste me spravili v zadrego. Če sem zadovoljen... Pred poldrugim letom

je ob razstavi v gledališkem in filmskem muzeju, posvečeni mojemu delu, izšla obsežna publikacija, ki jo je zelo skrbno pripravila kolegica Francka Slivnik. Ko sem prebral, kaj vse sem postoril v štiridesetih letih, koliko sem režiral, koliko napisal, sem osupnil, toliko je bilo tega. Res je, da me veliko prevajajo, 25 samostojnih knjig, prisoten sem v 25 antologijah, dvanajst mojih radijskih iger so igrali v Avstriji, Nemčiji, Švici, na Finskem. Zadovoljen sem, ampak véasih pa vendarle pomislim, da bi lahko naredil še več, če me ne bi ovirali... Po drugi strani pa me je prav to oviranje spodbujalo, da sem še bolj zagnano delal. Kdor nima težav v življenju, zagotovo ne bo ustvaril ničesar.

Govorimo, da bi se dalo na tem področju interliterarne zamenjave storiti kaj več – Kako?

V odgovoru na prejšnje vprašanje sem omenil, koliko mojih del je prevedenih v tuje jezike. Nihče mi ni pri tem pomagal, pri nas nimamo ne agencij ne menažerjev, za vse sem poskrbel sam. Podobno je z mojimi kolegi, ki sodelujejo s tujimi založbami. V zadnjem času se na tem področju počasi nekaj premika na bolje. Omeniti velja Trubarjevo fundacijo, pa sponzorje... Vsekakor bi moralo biti plasiranje slovenskih knjig v tujino skrb države, ministrstva za kulturo, zunanjega ministrstva, naših kulturnih atašeev v tujini, ki jih še nimamo...

Slovensko zgodovino poznate, o prihodnosti lahko ugibamo, kaj menite o času, ki ste ga živeli? Vam je bil naklonjen? Ste se v njem lahko realizirali, ali po domače, imate občutek, da ste se rodili v pravi čas?

O tem sem nekaj že govoril, ko ste me vprašali, ali sem zadovoljen z doseženi-
nim? Naj odgovorim na podobno vprašanje še drugače. Čas, ki sem ga živel in ki ga še vedno živim, mi ni bil pretirano naklonjen. Bila bi čista špekulacija, če bi zdaj rekel, da si želim živeti v drugi polovici enaindvajsetega stoletja ali še pozneje, ker ne vem, kaj nam bo prinesla prihodnost... Po drugi strani pa je bil ta »moj« čas za nekatere starejše sodobnice in sodobnike še mnogo hujši. Osebnost sem imel srečo, da sem se izognil strahotam druge svetovne vojne. Je že res, da so nas Nemci leta 1941 izselili iz Maribora, ampak nihče od moje družine ni bil ne ranjen ne ubit v vojni. Čas socializma je bil zlasti v začetku zelo krut, pozneje pa zelo neumen, ne vem, kaj sem teže prenašal. Ampak, kot sem že rekel, vse te preizkušnje so imele tudi pozitiven vpliv na mojo življenjsko in umetniško pot. Ampak zdaj govorim, kot bi jemal slovo od tega sveta. Pred kratkim me je novinar pobaral po načrtih za prihodnost, odgovoril sem mu, da nameravam še nekaj časa živeti, vsaj... V času, ki mi je še odmerjen, nameravam dokončati nekaj pisateljskih načrtov. Še nekaj režij bi rad opravil, doma ali na tujem, ker mi doma, kot kaže, niso pretirano naklonjeni. In ker niso naklonjeni, bom imel spet novo temo za pisanje, nove ideje za režije. Domovina bo že poskrbela zame, še vedno je...

Izberite za naše bralce, po najstrožjem lastnem estetskem kriteriju, deset svojih najboljših aforizmov.

Ne vem, če jih bom mogel izbrati »po najstrožjem lastnem estetskem kriteriju«, do svojih aforizmov imam poseben, rekel bi čustven odnos. Težko jih izbiram, razvrščam, ocenjujem, vagam... Izbral bom deset takih, ki se jih bom zdaj spomnil. Morda bi bil moj izbor čez mesec ali dva čisto drugačen, zato pohitite z objavo...

Roka roko zvije.
Kdor prej pride, ga prej zmeljejo.
Kdor ne dela, naj vsaj jè!
Ljubezen gre skozi želodec – kam?
Režiser je Bog v gledališču, ampak igralci so na žalost ateisti.
Vse socialistične pravljice se začenjajo tako: Nekoč bo...
V znanju je moč, v neznanju pa premoč.
Moja mama je v svojem življenju ustvarila en sam aforizem – mene.
Iz take smo snovi kot s(r)anje.
Petan nima vas rad.
Težko je satiro pisati, a še veliko teže jo je podpisati.

Ko sem zdaj preštel zgoraj napisane aforizme, ugotavljam, da sem napisal enega preveč. Najbrž se mi je podzavestno zdelo, da je laže izbrati enajst kot deset aforizmov. Naj bo že kakorkoli, zdaj pri najboljši volji ne morem črtati niti enega od izbranih aforizmov. Vsi so najboljši, ali pa se meni zdijo taki. Če bo zmanjkalo prostora, črtajte »odvečni«, enajsti aforizem kar vi. Hvala.

Pri Sodobnosti nismo birokrati, naj jih ostane vseh enajst. Vsi skupaj, ne en sam, niso problem prostora, saj so sentenčno kratki, aforizmi pač, recimo jim – petanovski.

Pogovor vodil Ciril Zlobec